

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ltn
V805

1999

3. 7. 1870

ՏԵՍԻՆ ԱՐԺԱՆԵԱՑ

ԻԳՆՈՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒՄ

281

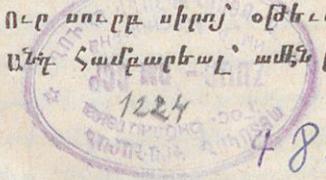
ՍԵՐ ՅՈՐԴԱՆՑ ՀՊԳԵՒՈՐԻՒ ԱՌՀՍՅՐՆ ՀՈԳԵՒՈՐ
ՅՈՐՄԷ ԵՒ ՓՈՒՆԿԱՐՁՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿԵՂԾ ԻՆԱ

Տուեալ 'ի պատիւ և 'իսէր տեսան Նշխի
Յ՝ Մհրտումեան ուսումնասէր Վահանայի
այժմեան թեմակալին Բումբայոյ :

Ի ԿԱԼԿԱԹԱ 1870

Եւկապանք իմաստութե եղիցին ապաստանս զօրութեան
Եւանուրք նորա 'ի զարդ ոսկոյ՝ եւպակ ցնծութե գլխի
'իգլուխ քո , Որդեակ եթէ կամիս խորագէտ լինել 'իմէջ
ճերոց կացցես , և որ իմաստունէ՝ ինա մերձեցցիս :
Սերաք. գլ. զ. համ" 50 :

Անհաս մտաց՝ սոս ոչինչ .
Առ հասունս գոլ՝ բազում ինչ :
Ուր սուրբ սիրոյ՝ օթեւան .
Անէ համբարեալ՝ ամէն ինչ :

29. 807

4805-60

1076

ՅԵՄԵՆԻԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ

ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ

ՄԱՐԿՈՍ ԵՎԱՆԳԵԼԻՍ

ՍԵՆՏԵՄԲԵՐ ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ

ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ

ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ

ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ ԿՆՅԱՆԻ

Արժանապատիւ և օրբակրօն տէր Յովհաննէս Խաչկեան
Խաչակիր և Յուպետ Աւագ Բաճանայ Իկալիաթա :

Արժանայորդ Հայր :

Բարեյաջող գիպուածով իւրիք տեսեալ իմ Դձեռս
ուրուք զձեր բարեխախտն ջանից հեղինակութի : և զիձերոյ
աղոթսէր զգացմանց արդիւնաւորեալ սպազրութի Բրիտոնէ
ականին ձեր , զոր սրբազան պաշտօնասիրութի աշխատասի
րեալ յատուկ իվայել ռուսումնարանաց Հայ Հասարակութե
Հնդկաստանայ և Սերս Զուգայու վերագրէիք : անձկայրեաց
սիրով և Համբուրիւ շրթանց իմանալի հոգւոյ առ ընկալեալ
զայն և մեծաւ հաճութի կատարեցի զվերժանութի նորա :

Եւ զի զպատիւ ծանօթութե բազմարդիւն հեղինակիդ
ուսիմ ինձ սեպհականեալ : և զպարտիս օրդիական սպասա
հարկութե իմ առ ձեզ՝ արդէն իժամանակաց հետե թղթակ
ցութի գէթ ըստ մասին վճարեալ , արտաքոյ բանական բնու
թե դնէր ինձ օփ իբերան կալ և լուիլ յընթացս թղթակցու
թես յայն թարգմանութեց ան կեղծ զգացմանց որսիս՝ որք
՚նմանէն յիս անդի կալեալ :

Արդարև՝ բերկրիմ ի սիրա և ի հոգի ՚ի տեսանել՝ զի յայն
աշխատասիրութի ձեր պատուական՝ ոչ միայն իմաստուն և
խոհական տաղանդոց ձեր նոր ապացոյց ցուցանէք : ոչ միայն
սէր ճշմարիտ հայրենասիրութեան ձերոյ՝ որոց գրեթէ ոչ
կարօտին փժուն գրչիս իմոյ վկայութեց : յորժամ ՚իբազ
մաց իմաստնոց վկայեալ և ջատագովին հանապազ , այլ որ
հիոցուցանէ զմիտս՝ ան վստահական հոգի յասպարէզ ճշմարիտ
կրօնասիրութե ձերում , գիտեմ՝ քով՝ շնոր մեծաշուք : զի
յանկեղծաւոր պորտեաց յառաջ բերեալ այս իմ զրոյցք ,
որ չափ ըստ ան սեթեւութե իմում ան բաւական արժանեաց
ձեր անձին և վստահաց դեռ և տակաւին հաճութե իցին ան
կեղծ բերկրութի սրտի և զգացմունք արդար խղճմանաց :

Բան զի որ չափ սէր ազգային լեզուի և գրականութե
ցամաքեալ տեսանէք ՚ի հոյ հասարակութի կողմանց՝ դեռ
արխասիրտ քաջութի դիտութեանաց հնարս այնու աշխատա
սիրութի ՚ի ձեռս առնուլ ոչ դադարիք ՚իբարեւոքումն : և ոչ

չափ յաներկիւղածաց սմանց վէրս 'իսիրտի բնկալեալ' տա
կաւին անվճատական հողուով վասն ապագայ առաքինասէր
զգացմանց նոցին որդւոց անսպթաք Չանասիրէք զհրահանգս
յերկիւղ Տեառն և 'ինախանձ կրօնի :

Ուր թողցուք և զսրս անախորժ հետեանօք օրինակ
չար կացեալ յազգի և յեկեղեցւոջ մատնանիշ ցուցեալ հարց
և պատասխանեալ զաննզ մանկանց սիրտ և զեիզճ հրահան
գէք այժմէն զգուշանալ յօրինակացն, և հրաժարիլ 'իչար
օրինակաց անախոցն, և որ յիշատակաց արժանին' և ձերոց
կրօնակից եղբարց օրինակ բարի առնէք առաջի զհետ ընթա
ցից աշխատասիրութեց հետեւիլ :

Ըհա այսաքիկ են հայր' որք զձեզ փառաւորեն 'իկաճառս
իմաստնոց, և զբերա շնորհակալու և երախտագէտ' պարտաւոր
ձերոց առ աքինասէր վաստակոց գրեն, և այսաքիկ են' որք և զիս
զմին 'իյեալին ան հատից ձերոց հայրենեաց զօրացուցանեն
զարդիս զբանս շնորհակալիս առձեզ 'իխորոց սրտէ երախտ
աղիաութե բղխել :

Րնկալարնք ապարժանայարգ հայր, զշնորհակալիս սր
դիական ահնաժուութես, և զուրախակցութի ընդ կրօնասէր
իմաստուն Չանս հեղին ահուութեն այն որիկ, ընդ այն ճշմարիտ
պարժանս ասեմ մերոց հայրենեաց' զոր 'իվերուստ անախ յիսկ
զբանէ իմոյ կենաց, և՛ն անգր 'իտարաձգութե հարիւր ամոց
ոչ յուսնք տեսեալ 'իհայրենակցաց' այժմ 'իձեզ անսանեմ',
որով և անուն և աշխարհ գրականութե տան մեր ջուղայ' ձեօք
պարժան և փառաւորինս թէ և անուամբ և եթ մնայ անդ' անուն
զրականութե :

Օ այսոսիկ խօսելով մի համարեցի հայր' թէ զին հա
տանեմ հոյակապ պալատի ան բաւականս յօրինման խոհանոցին
ոչ, այլ զի այցելութի եղեալ իմ ուսուսմասիրաբար փաքր
իշատէ հոյակապ պալատաց բանասիրաց' ասեմ, թէ իմալսանն
ծաննայ և զձերն 'իսակի նոցունց, մանուանդ քաղցրագոյն
քան զնոսին' զի էր 'իմերոց :

Յաւէտ քան զայսոսիկ պարտ ու պատշաճ յարգանօք
մեամ արժան սյարդ հայր' ձերում
'իՅոււմ բացի 1870, } սրբութե բարեացակամ ծառայ :
'ի 4, ջուռն : } տէր եղիշէ Յ. Մկրտումնան :

Պատրիարքա Գրիգորի Գրիգորի
ՍՄԱԴ ՔԱՂԱՍՏԱՅ ԵՒ ԱՍՊԵՏ
Pov. d. Johanness Catchesick

Սրբակրօն տէր եղիշէ Յովկրտումնան, Հանճարեղ
Քահանայ թեմին Բումբալոյ Հնդկաստանի :

Հաս իձեռս յամոյս չորորդէ ծրեալ նամակ քո՝ որ
հայեր իզովեստ գուղնաքեայ աշխատասիրութեա՝ յի յօրինումն
և խաղազրումն նորոյ քրիստոնէականի վարդապետութեա :

Եթէ ճշմարտութե գէտ լինիմ՝ պարտիմ գեր ի վեր զգո
վեստ գրչիդ ի համարի ունել՝ քան զխիզութեցն նախադասութի
յորժամ ոչ լինի տալ գործոյս համ մատուցի ընդ իմաստնոյն
հեղինակութեց մինչ ցայսօր այնու երևեալս յագղի տան .
սակայն մինչ զնի ընդ համմատութե յիսպառանգոյց թուի
յայտնութե իբրև զնոր ինչ արժանի ընդունելութե, որն որ
ոչ վասն գիտնոց և իմաստնոց արարեալ՝ այլ յաւետ իպէսս
համբակաց նորավարժից դարասանց :

Ուզիզ զմախաբերութիդ թէ իդարեոր ժամանակաց
հետէ ցայսօր ոչ զմանն և ոչ զաննմանն երևեալ իզր
չոց շայրենոյ ժառանգաւորաց եկեղեցւոյ, սակայն մինչ
իրագէտ զնախնեոցն իցես՝ աեռանելոցես կամ լսելոց զնախան
ձելի գործս և զգրաւոր վաստակս ոչ միայն երջանիկ վարդա
պետաց տենչալի վանաց մերոց շայրենոց, այլ և երկիւրսժ
և կրօնասէր Քահանայից, ոչ միայն ինքնաստեղծ մակացական
և գերս զանցական երկասիրեալ մատենիւք՝ այլ և զրչական
վաստակօք յօրինակելն, որպէս որոց յիշատակն ընդ նշխարօք
արդեամբ ցայս վայր անմահ իտեղիս տեղիս՝ և մասամբ առիս :

Երջանիկ ժամանակն որ ընդ գրկէք զհոգևորական
ութի ջուզոյ սոյնասարած Մծահաճոյ սկզբամբ, որպէս աչօք
իսկ տեսեալ ի պահեստի եկեղեցւոյ սրբոյն Գեորգայ որ
իթաղի մեծ խօջէնց անուանելոյ, (քոչ Խօջէն Բառասի՝ աշխատ
ճախաշարեալ շերտառի Կալասն,) ուր կառուցեալ եկեղեցին
սքն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոց՝ որոյ կիցն երբեմն զիմտուն
և բնակութի, հարիւրաւոր մաքուր ձեռագիր Սեւոստրանս
իվերոյ մագաղաթի և բամբակաթղթոյ, հարիւրաւոր ոսկե
պաճոյճ վայելչադիր պատարագամատոյս՝ ընդ քանի մի
ճառ ընտրօք և այսնաւորօք, որոց ի յիշատակարանաց հաւա
քեալ իժ զանուանս և զտեղիս արգեան անյայտից եկեղեցեաց

Չուղայ : անհետալ և կործանեալն ի թուոց քսանից և չորց օ
 արդ եթէ կան անդ և եթէ ոչ՝ չգիտեմ՝ (1) սակայն զարմա
 նամ ընդ հրեշտակակերպ գնացս նոցին ըստ կերպի երական
 պաշտամանց առեցելոց ՚ի սրբազան խորհրդոյ ուխտէն :
 ոչ միայն մատակարարեալ զառ ինքիանս յանձն եղեալ զՀօան
 քի ճշմարիտ քահանայութիւն . (Իբարեբարոս Ալեալի գեղասան օրհնայ)
 այլ և զնեյով զպարագս իւրեանց ՚ի սրբազան աշխատանս
 յաւիտենական յիշատակաց արժանին :

Արդ Հայելով մեր յելա գնացից նոցին իբրև ժառան
 գորդք և յետնորդք նոցին՝ արդարև զամօթ մեծ յանձինս
 բերել պարտիմք մերով անլուր և անհաւասար փոխարկութիւն
 որ պէս յաթուս սրբոց՝ եղեալ նստարան ժանտից և ան հարս
 դատաց ժառանգաւորաց , ոչ սրպէս մեքս ասեմք՝ այլ որպէս
 կեանք նոցին և ժամանակ ընդդէմ մեր և մերոցն բողոքեն .
 աւան մինչ այսու յիմանալի և զգալի դանձուց աղքատացեալ
 զմին Չուղայ տուն հայրենի՝ գոգչիւր և իսպառ մերկացեալ
 յամենից շքոյ վայելչութեանց , ուր թէ հոգեւորականք և
 թէ աշխարհականք անկան թաւալեցան յաղթս և իցաւս ան
 կանանդներէս , որում և նպաստաւոր եղեալ որ իբնէ՝ աշխարհ
 աւեր սոյն գիտութիւն , և վայր ՚ի վեր խառնա բնգորեալ գեղեղե
 ցին և զհաւատոս , մինչ զոր կրէր զխաչն քի ըստ զոդոսին պար
 ծանս յանձին՝ կրէ սյօօր զչքանչանս փառաց սնտալ և անցաւոր
 կենցաղոյս . . .

Այն՝ գլխաւորն այսպէս , իսկ ստորին անդամք զինեալ
 զինուք կեղծաւորական խորդախութիւն . անիրաւութիւն , շողքոր
 թուլութիւն , քսուութիւն . անզգամութիւն , և միով՝ արտաքոյ քան
 զոր կրօնն սրբութիւն պահանջէ , և ըստ այսմ զինչ այլ առաւել
 ութի ալին կալութիւն . քան զոր համարձակախօսն Ամնիսաճին
 Աստուած եղէն քնարիւն գուշակէ առաջներորդ զլսով բանին

(1) Ի սմին եկեղեցւոյ պահին զբարինս որոյ էջմիածնի վարեալն Հաս
 Աբրաամ Իգարսկաստան , ուր զամս յորով ծածկեալ ընդ հողով յայտնեցան յամն
 տեառն 1818, Պարոն ՚ի Սահակ Սէրանեան տուեալ շինութեան եմք՝ երկ կուսից
 ամարայնոյ և ձմերայնոյ եկեղեցեացն և բողոքեցեալ անդ , որ և իւր ուրտա ան
 զի բարեգաշտաց հաւատացելոց , զայսմանէ կարգա Աւագ՝ , պատմա՞ զԼ : ժէ , և
 պատմ՞ ազգիս հատ , գ . երես 579 :

Ի սմին իսկ դարձեալ՝ երևեալ աղիւք փայտեալ խաչ մի , որոյ սքանչելարուեստ
 փորագրութիւն ի վերայ անօրինական խորհրդոյ Աստուածամարդոյն՝ սպաշ զան
 սոսը կրթէ , զոր բազ մեցուցեալ մեր ՚ի սեղանի սրբոյն յամն անառն , 1829 :

որով և մեզ մնայ վնայ ան բովանդակելի՝ վասն ինեկոյն մերոյ
 պաշտօնեայ յայսպիսոյ դագ և դժնդակ ժամանակի . սակայն
 և այնպէս չպիտիմք ըստ անսիրտ և երնչոտ զբաղանի իտեա
 նել զքնկերն յարեան թաւալ յերկրի տապառա իտուր և յառ
 շնչոյն՝ ետուսիլի , այլ ըստ քաջասրտին՝ պնտիլ ՚ի շահատա
 կութի սասպարիսին յողթանակի զի այսէ՝ որոյ վասն ասէն . “չովիւ
 քաջ՝ զանձն իւր զնէ ի վերայ հօտին , այլ աւ՛աղ թէ ուր այս
 սկս՝ մինչ վարակեալ հոգւոյն չարարուեստ ունակութիւն ծն
 անդր քան զառօրեայ վարձկանին անցանէ . և զոր ոչ արժան
 քայն անդրափոխէ իտեղի Աստուծայնոյն , զայսմանէ վաղ ուրեմն
 ինաստեսից վկայեալ , եթէ կամիս՝ կարգն ջաքար , ժամ , 16 ,
 Ամնիս , գ . 46 , Ետայի՞ , ծք . 11 , և զայոց բաղմաց՝ իտուրը գիրս :

Գուր որ զանար ժանութիւն իմն , ընդ հեղինակաց արժանա
 ւորաց համագասես՝ այդ ասի արդեւնք բարեբարոյ , կրից և ունա
 կութից քոց , (չտեսնմ թէ ՚ի չլինիլ ծանօթութիւն յաւազունին՝
 ի համարի եկն զմերն ճանձկաշուք գործ , գ . թագա՞ թ . 2 .)
 բայց ես զճշմարիտն քեզ ասեմ՝ և դու հաւատաս , ինիցեր թե
 բևս ըստ դատողութիւն . եթէ իտիս մանկութիւն իմում իցէր ՚ի Չու
 ղայ՝ զոր այժմ գասնի , նախ իմն զգարոցս որք ըստ ասիցդ վարի
 պիտակաբար և անուամբ՝ հոցին կլանելով զարդիւնս մեծամն ծ :

Յորդանան՝ Կերես հայադիլ ոմն՝ երբեմն աներկեղաճտարը խաչ մերացի
 խորհուրն գողութեամբ ՚ի սա տուեալ , որոյ ՚ի ուր Յովհաննէս Իպիսկոպոս
 Առաջնորդ ծամանակին՝ պատմեալ զհրեազոր յարն և ստացեալ զխաչն երեալ
 անդրէն ՚ի տեղին :

Յամին 1841 յորժամ Մահմադ շահ արքայն Պարսից ընդ դեսպանօք քրիս
 տոնեայ անբութեանց եկեալ Ասպահան , պատահի դեսպանաց այցելութիւն սոյնս
 խաչին , ի ձեռն պարոն Բրջիսի Անգլիացւոյն 300 բաշ աղլի ոսկիք հրաւիրին եկեղե
 ցւոյն՝ եթէ հնար ունեւ զայն :

Հանգուցեալ թա Իպիսկոպոս փոխարէ զխաչն ՚ի վանս՝ ուր թէ կայ այժմ՝
 և թէ համարձեալ՝ գիտողքն զիտեն :

Իւսէլէ իմ ի ձեռն ուրուք՝ հասուցի յահանձս արհւսյն , զոր եթէ ինքն ընդիւր
 ածիցէր սոս՝ կամ առ տեղիցեր այլով հաւատարմաւ իրենի յառան ձին անդին՝
 յերկրպագութիւն հաւատացելոց և ՚ի հետադատութիւն Անգլիականաց , որոշելով
 զթղթեան արժեանսից , ՚ի միջ՝ ցերկուս յանկարոցս , և ՚ի հնչից՝ ցասան ի կարողս և
 ՚ի ձեռնս , ոչ պակաս քան զքսան հազար բուրից լինէր քանակն՝ որ բաւէր կառուց
 մամբ միոյ հոգեւոր պարտան ՚ի Չուղայ՝ շինել զեկեղեցին ճշմարիտ երկրպագու
 խաչաւարաբնի Գրիստոսի . որպէս այլ ազգ Գրիստոն եայք առնեն ամենայն հնա
 բիւք և ճգամբ , բայց ավալաւի յիմարութիւն մեր՝ խանգարեալ զամենայն
 յամենայնի :

Բն շատե թէ սովիմ ՚ի վեր ելանէր սիմնականութիւն՝ յոր ժամ նմանօք
 զուղտն կլանին , և զմիժուկն քամին :

Վճարեւ արդեամբ՝ և ոչինչ (1) մինչ իմնութեամբ ժամանակի հարկ լինելը յոտս քահանայից աւսանելի զգրութեամբ մինչ նոքին իսկ զրկեալ անգամ՝ յաւելիլ փառաբանութեաց ։ չէին բաւական կրթել զաշակերտս յիմաստ գրոց ։

(1) Իրարոց Զուգայ նախագիտ Լատաստեալ Պարոն Ստեփաննոս Աղաղարաւ յեկեղեցւոյ սրբոյն Սենասայ ։ 120 թու ման ժողովածու գրամագրութեամբ մանաւանդ և յուսով օգնականութեան Զնդկա հայոց ։

Չեւս անցեալ ի վերայ զամս երկու՝ սպանի Մահմետական օմն ընդ զիշերայն ի չարութեամբ և արկանի գմարմինն ի շրջոյր մտ վաճառ Զ, Լայրսպետ, որոյ յայտնին թեպէս Փանեալ անհետացուցանի՝ սակայն ոչ ծածկի զհամբաւն, կուրա նաւարեալ օմանց իմերոցս զինն իրանտ ի շրջոյս և իտանջանս, և այս պէս ոճերն կայանայ ի հայոս, յետ բազում վնասու և դաւն անցելի՝ ենդրի զարեւն 10՝ մինչ փոխանակ, և ձգի յստեան Աղաղարաւ մերոց Լատաստ քննակետն ։

Սն լատորում՝ այր բարի և հայասեր՝ 200 թու ման առ քանօք առ արեան տէրն ։ Կնքէ գգաւան, և աղբակ զԼուղայ ի վերահաս փորձանաց, ի վճար տուգանաց՝ տայ և զոր ժողովեալ վանն Լատաստութեան զպրոցինն որով ոչ միայն խափանի զպրոցն, այլև Մշակելու դեօղ որ կայր ծքեր վանաց՝ քնծայի դեմքստինն իտրեանու ընտրայնն ։

Յետ ամաց (թիւրս ընգայս համբաւ) յամի անաւն 1834, հասեալ ի ջուղայ զպատուիրանապիտ կտակաւորաց Աղայ Գրիգորի Սամանց, ի վերայ 20000 ուսից շնորհաբաշխութեան նորին առ հաստատութիւն զպրոցին, որով և հաստատեալ զԱմենափրկչեան զպրոցն ։ որպէս պատմութիւն անցելիք քեզ յայտ աւանտ տեսրակն ։ ապեալ ի կալիկաթա յամի Տեառն 1834 ։

Չկնի որոյ 5000 ուսիք տրուի Աղայ Յովհաննանի Էրեւողեան (և այլ մաս նաւոր աղային օգնականութեամբ) հոգաբարձութեամբ Պրոց Արգարեան կալիկութեան հաստատի և այլ մի զպրոց ի ջուղայ, Լայկեան Լայրեանստրական անուամբ՝ որ կանուով արի մինչ ջայտար (զրամա դուսն տն փոխեալ յանշարժ կալուածօս ի կալիկաթա) ։

Ի փոխել շրջանի և ի կարգի վարժապետութեան Պարոն Զ, Մ, Օ օրարի շրջի և հանգամանք զպրոցին Ամենափրկչեան, զանուն փոխի՝ զպրոց Սոմանց, երբեք զկաւալարիս նորին յինքն հանդուցանել զիշխանութիւն, իսալ և սօվիտ պատճառ կորստեան ոչ միայն 10000 ուսից օգնականութեան նորին Աղայ Յովհաննանի որ մերով խնդրուածով և իմերում ձեռի դուստրն ի վերայ տէրութիւն մուրհակաց, զոր ի ներհանգամանք կտակաւորաց Գ, Սամանս վերայ դաւ Եկեղեցին տեղւոյս, այլ և նոյն 20000 ուսից կտակեալ զրամայն առ սնան կութեամբ Սոման կտակաւորաց, զայսմանն ունիս մասնաւորել զվճարանական տեսրակաւ հանդ՝ թա՛ Էպսկոպոսի ընդ նոյն Զ, Օ օրարն ապեալ ի կալիկաթա ի սպարանի միտնարոց յամի անաւն 1858, տես երես 36, 37, և 38 ։

Ի բրբն թա՛ Էպսկոպոսի առ մեզ՝ և զարարս մեր առ խնդրոյն յայտնի նովին տեսրակաւ, ուստի կրկնեն աստի աւելորդ ։ յոր ժամ զիտաւորութիւն մեր չէ լալ զմեռեալն՝ այլ զիկնդանին, ջուղանելով՝ թէ ի 1834 ամաց ետն և այսր ան ընդ հաս շարունակին զպրոցք, բայց կուրացաք և շատաք ի զպրատանց անտի զոք զոնէ հասարակ գրականութեամբ, մանաւանդ որք ելին և քահանայացան այնքան եղեն ուսուցանականք, մինչ անբաւական յորոշումն հասկին ի ստակն ։

Արք թէ ցայտ վայր համառ տութեամբ և թէ այլովք ընդ արձակ եղելու թեամբք զեւացիք մերով յիշատկեցելովք ի բարսում զէպս ունիցիլ արկեօք շառագնիլ գեմք անլուր անգղամին շնորհաձագի (կամ՝ ըստ այժմոյս պատեհ ստին այդպանին ք Քաւարայն օլէրքաձոյ) ուր թերևս զգուշեն ի թմբի անշնչանարոց ըստ արժանւոյն ործոց, որ լպիրժ երեսօքն ասացեալ աստ երբեմն ցիս, ի նչ երախտիք ունեն ի վերայ սըւղալուն մինչ աւերեալս զԼուղայ, իրաւ անտան ի բարձանց՝ տեսցէ զդատ նորա ։

Իրիբորդ՝ արդի ծաւարումն աղբի աղղի մատենից զորս դնին այժմ ի վաճառ զկերպանոյ, որպէս մերով իսկ ձեռամբ յընթացս ամաց թէ եկեղեցական և թէ զպրոցական գրեանս ուղարկեալ ի ջուղայ առաւել քան զերկու հազարս հատորոց ։ Թող զԱճա շունչ մատեանս հարկերուր թողթաքակ պատաստուեն ցան և ցիր անկեալն ընդ յարկաւ եկեղեցւոյն սրբոյ Ստեփաննոսի՝ ուր ասի ի բը զպրատուն ։ որպէս տեսաք երբեմն աչօք՝ և Լա աւչեցաք իտրեան, մինչ յաւուրս մեր առաջին՝ ան լուր և անտես զամենից արտաքոյ Սաղմոսի՝ Յիսուս որբւոյ Շարականի և յամա գրոց՝ ոչ կարծէր զօլ մատեան յերկրի, այն Բերականութեան տեսն ընդերջրուաքաղս համարեալ վասն մեր, նաև՝ երանի թէ ։ յասացելոցս գէթ ևս ունէաք՝ որ շափ փոխաւեալ սաղմոս առ կարդայաք ։ Թող զառաւելն մի հատ ձեռագիր Շարական մաշեալ և փտեալ դնեալն ի Յովհանն վարդապետէ՝ վից շայն սեաւ գրամով ։

Այս իսկեղեալ պատճառ և ունալու թի կրիցս ի բնէ՝ վասն արդեանաւորելոյ զՋուղայ մատենեօք, և սոյն իսկ առ թիւ իրալս այսր զառաջին հոգ իմ եղեալ զտպագրութիւն հրահանգին Բրիտանականութեան Յարութիւնի Մ, Ալամբա բեան քահանայի, զինի և յորդոր առ բարեխիշտակ Աղայ Յովհաննան Էրեւողեան իտալ տպագրել զժամագիրս՝ որպէս արա բեալ ելից զՋուղայ որ զուրկէր ըստ ամենայնի և զայսմանէ քեզ վիպէ առաջարանութի իսկ նորին ժամագրոց, շուսկ ապա յորդոր եղեալ Արարատեան ընկերութեան իտպագրել զսաղմոս՝ որպէս տպագրեաց, թողում զ100 օրինակս առձեռն բաւա րանաց արդեամբ նորին աղայ Յովհաննանի ընդ այլ զպրոցա կան մատենեօք ուղարկեալս ի ջուղայ, թողում զմիտնարոց տպագրեալ գրաբառ և աշխարհաբառ նոր կտակարանս ի բրբ 600 օրը նախ, թողում և զկալիկութեան տպեալ փոքրագիր Աւետարանս մերձ 200 օրինակս, զորս իմով միջնորդութեան անցեալ զնացեալ ի ջուղայ ։

Չիշխում աստանոր յիշումն ածել և զամօթի գործս ուրուք ի բրբ և հաւատարմի համարեցոյ հայրենեոյն ջուղայ ։ ում և յանձն եղեալ զնախասաց ժամագիրս իտանել և ձրի բաշխել ի կեղեցեաց քահանայից կուսանաց և կարօտաւորաց ասի թէ մասն իւրացուցեալ գնէր՝ ընդ գի զականս փոխանս ոսպոյ հաճարոյ, պանրի, ձիթոյ և այլն ։

Ահա այս վիճակ բաղդի իմոյ առաջնով, մինչ ի վերջոյ երբեմն 'ի յուսահատութենէ հաղարաւոր թուփոց պատուական գրեանս սփռեալ բաշխեալ' որոց էջը արժան, քանզի զինն ան բանարոյ նոցա' նոքին խի եղեն ատելիք իմ', իմ' ասացաւ: 'Իսեղն ասելոյ բարոյականութեց և մարդկութեց իւրեանց, յորս տաքնապին անհնարին առջորանօք խղճի' անօգուտ ինձ այսօր:

Բայց ասիցես թերևս' թէ հուտի ապա զիմաստակութի քո այժմոյս' ստիմ', ոչ 'ի դպրատանց' ուր ոչ ծառայեցի, ոչ յոստ վարժապետաց բնաւին, այլ 'ինքնազոյ ջանիւք և ան ձանձիր աշխատասիրութի, առաջնորդ ինձ կալեալ զարատ Պրատանի թէ "քրտամբք և աշխատանք" բուսանին սոսս առաքինութի," ընդ որ և դաստիարակութի Շնորհալուոյն մերոյ 'ի բանս. "Եթէ մտօքք ես բուժեմ և գուլ, ջանիւ զիմաստս կեր և կուլ," այլ ամենայնիւ այսու ասա' թէ իդէմն օրինաւոր և ներկուռչեանակա նի կարեմ' արգեծք ճիկն 'ի վերջն ծայրել, ամենեկն ոչ, և ըստ որում' այսպէս' ապա և ոչ հեղինակ գրոց, որ չափ մշակ բաղմա տունկ Այգետանեաց և պարտիզաց իմաստնոց և հեղինակաց եր ջանկաց, ուստի հաւաքեալ զմի մի ծաղիկս հոտաւէս իփունջ և 'ի մշտիկ, ինուէր մերձաւոր բարեկամաց:

Յայս վայր օրէնքն արգարութեան սախլէ թողուլ զիրկ տանս արտաքին' և յարիլ ընդ իմաստս ներքնոյն, ուր եթէ ծը նոքը մեր ըստ մարմնոյ ազբատ կարեօք և ան բաւական զմի գ' իմար գունն ծաւալեալ գիտութի, և չունեցան մատակարարել զմիզ իմաստացուցիչ մատենիւք ոյր վասն և 'իսերկեանս ազիտութի խարխալիմք, ոչ մերսէ յանցանք' և ոչ նոցա, բայց ան երև ոյթ իմն եղանակաւ շոչափի զիմն խախտարար իմաստութե տանս ազգիս, և դու գայն մեկնեան իմն զս չարաչար նախանձու:

Ասացի թողեալ զարտաքին' զհետ լինիլ ներքնոյն, ոչ ապաքէն ցաւ իլիկ տեսարան ժամանակիս և զիմացուածս յեկղե ցին, յորժամ ցերեքտասան երորդ դարս' գտան արք հոգե շունչք անձինք' տուողք մեծամեծ հեղինակութեց յեկեղեցիս 'ի հիացումն, հեղինակք' որոց արգիւնք ճգանց ցարդ սքանչե լեօք դուր առին յազգս համբէն, բայց յետ նորին և ցայր զիմն թող զքանի մի աշխատասիրութիս յայսմ' դարու որոց սակի անկա նին գործք Միքայելի Սալլաթենց, Մատթէոսի կաթուղիկոսի (Նախ և ան զիմաստակութի) կարապետի Ը, Վարդապետի և այլ սակաւուց ոմանց:

Հապա սովինք ամենայնիւ ճշտի' թէ աղբիւր սիրոյ ուսման և գրականութե յազգս' 'ի վաղուց հետէ ցամաքեալ որով և նարգենուոյ իմաստութի երբև հրիչի իմն' կայ 'ի հալածանս, որ պիտի եղեալ և կենաց երկոցունց ասացելոց կանխաւ' Միքայ էլի և Կարապետի վարդապետաց, ոչ ապա քէն և սոցին անոստելի վիճակ կենաց և կատարածն վտարանդի հալածանօք, որով հետև ան նման իմաստութիք նոցին և կեանք ի համապատիւ եղբարն, սապէս և սոցին նման լուսաւոր սատեղք բազում' յեթերս նամացալ, և 'ի նսեմագունից ասուպ ի զարմացումն նա խապաշարեաց' մտօք 'ի վեր երեւեալ:

Եւ քանզի գոր ոչն ունի տաճոցութի յարմատոյ' չունի և զբարգաւաճութի 'ի բուն և յոստս. ըստ որոյ և աշխտութի իմաստասիրութիւն մերոցս ժամանակին գօսացեալ քանցեալ' չառնու գորութի յարմատոյ, քանզի չտեսանէ զվարկ եւրոյ' իճանաչողս. եթէ անգամ 'ի նուագմանէ սեակի արիւն յերակէ քանկալ ունիցի ինիւթ, թող գայն' գոր հիսնական սոկուով եհատ դասպարէզս ուփի իմաստի, և ազիտութի յառաջեալ քան զի մաստուն ընկեր իւր 'ի քանդէս, կարծեմ' իմանալոցես աստանօր' թէ առում' անուրկին իրաւունք բանից իմոց աստի:

Ասացի երբ դիւրուածով իմիք դատեալ զքրիստոնէակա նութի իմ' ընթերցար և այլն, որով երեւի տակաւին չունեցիս ընկալեալ' գոր առաքեցի քեզ սիրով զօրինակ մի, ոչ սրպէս թէ չգիտելով քո ինչ սուցիս նովա' այլ ինպատ առաւել գիտութեք խրատոյս բարձրէ, մանաւանդ եթէ հնար' փոյթ կայնուցուս ճոխացուցանել քոյով տաղանդով մտաց և գրչի:

Ասացի դարձեալ թէ մարթ իցէ առ ժամանակայն թող թակ ցութիք իմացեալ զբնաւորութե քո այլովք հանգերձ' ասիմ'. այն ըստ կարելոյն իմացեալ որչափ արտաքինք ինձ իմաս տասիրեցին, և զոր ծանեայ' ծանեայ գրել խոհեմ' 'ի վեր քան զչափումն հասակիդ կենաց, անձն ուսումնասէր և հանձարեղ քան զհամայն կարգակից եղբարս թէ 'ի ջուրոյ' և թէ 'ի կողմունս համոզեալ կամ' թէ իցես դու' այր բնական անձն արժանի բն դունելութե, անգամ հանձարեղ' պատկանաւ որ խորհրդարա նի բարեօք կառավարութե, և միով վերջնով' անձն համա ախլ և համակիր չարաչար բաղդի իմոյ և աղետից, զի զոր յա լիտենիւս ինձ ողջունեալ ձախորդականօք' նոյն և քեզ դի պեալ իմանամ' թէ պէտ ոչ աղբարար:

Առ որ սիրեցի զքեզ՝ և սիրեմ անկեղծաբար, որով և ՚ի հոգևս խիթամ՝ վասն ոչ բաւելոյ զարդիւնս գործնական հեղոյ արգեամբ՝ իմեր, յորժամ չեմ՝ յոր էի երբեմն առաջ առ ՚ի հասնել զքեզ ըստ արժանաւորութեդ ՚ի թիմ՝ արդիւնաւոր, ՚ի թեմ՝ ուր բաշխի ՚ի քէն հոգեւոր մխիթարութի ՚ի սուղ վուրդն՝ յորմէ և ի քեզ փոխարձութի օգտակար, և տարաբարգաս պէս (Ի շնորհս Գառնուսոյ և Եկեղեցւոյ) չեն և զոր արժան լինելու թէ իմէջ Առաջնորդին ջուղոյ և իմոյ՝ սակս միջնորդելոյս առ նա ՚ի քո վասն, թող և զայն՝ զոր նորայն գործեալ միշտ ընդդէմ իմոյ գրաւոր բանից, թէ առ անձակի՝ և թէ պաշտօնական առ արկայ իւր, և վաս քանգամէն՝ չէ թէ չլիմանայ զիրաւունս և զպաշտ պանական խնդրոյս արգարութեան, այլ գիտելով քաջ մտայ անտարբեր :

Ի քաղմաց սպացուցու թեց օրինակ մի յանդիման նկարեմ հռչակ իմն ինքրով, այնէ պարսաւական գործ քահանայի միջ ուր տեղատու թէ շարժեաց զեկեղեցին ինիստ և ՚ի խայտառակութի ազգի, զոր ոչ միայն բողոքագրութե իմով առ արժնն՝ այլ և վճռահատական ժողովով մերանէից սասի յամի տեառն 1865, փետրվարի 12, վիմատիպ ստուար տեարակօք յամն նայն ուրեք և յատենի արհւոյն տարածեալ իբր իգիտութի և ՚ի խրատ հեղինակին, (որ աստիճէն Իւանչ և Կոնստանտին) մի զար մասցիս լսել թէ փոխանակ համեմեայ խրատու՝ յարգեալ զիս պարզելով փելունի, ՚ի քաջալիւրութի գասակցոյն ՚ի հնգ լիկս յան լուր լրբութի, ոմ անիծեալդ մամնոյ՝ որ եթէ չես Աժ՝ բայց առնուս զվառս իտեղի չաստուծոց :

Եթէ թաքուցիցի քէն զճշմարտութի թեր և ս մի դանչեցայց, առ որ փարիսեցանամ յասել՝ թէ ջահ բարեկարգութե վիճակաց հեղիաստանայ, ընդ որ և ծաւալման արդեանց և մաից ի վանս ջուղոյ յայնժամ շիջաւ՝ յորժամ չար նա լսան ձու մեքնայիւր զիս ի պաշտօնէն ընկիցիկ արարին, փոխանակ վարձու բարեաց և քան զէս քաջալիւրելոյ յօգուտ վանոց և տան ժողովրդեան, ՚ի մառացօնս զրելով զանցեալն ամենայն և թէ ուր եղեալ զյանցանս արժնաւոր վրիժուն՝ ըստ անդրույ յաւեր ժական յիշատակին (Ահա րէս Գիտնաբ Կաթիւ) 1 :

1 Յուշից որ քան և էր մեղ պակասութիւն Հոյակապ հայ օրերայ ՚ի հնգիստանս յայտմ ամի, տակաւին մտածութիւն թէ մարդս մահկանացուէ, և նոքա ըստ բոս անին անտեալ բարի և զչար, թեթեւացուներ իւր ք զլիկիւնն սակայն հասարակ

Իւր մի թէ յեա նորին և այսր ոչ իմացեալ և զոր հարկ՝ այն իմացեալ և սորջայեալ կարի քաջ՝ սակայն պատասաւ մն օձեաց կամապաշտութե և մախանայն՝ անձամբ զանձինս գտաա պարտել համարին որե ծայրայիղ յանցանս հոգւոյ, թող և զոր նովաւ հաղորդեալ ոմանց տգիտաց սասի սանդարամական քինու՝ զաչս անարգանաց յիս համբառնան ՚ի միտս առաքելութե իւրեանց, որոց և զարիւն անպարտ՝ Աժ՝ ՚ի ձեռս նային պատ ծառայի խնդրել յոյցէ ըստ վճռոյն, և ես զամենն սրիով ՚ի ծոց իմ ընկալեալ սարայ և տանեմ համբերութե քա յորժամ իւրա քանչիւր ոք ըստ գործոց՝ առեալ՝ և առնուցու յմյ, յիվերջին բնինն զհասուցն, եթէ ազան՝ և եթէ անզանս թէ պէտ յամենայ

զին ընդ մէջ անկանել մի ու ճար օրդոյ և աղետաբշ ծնողին, խախտել զին թաց հաղորդակցութեան նոցա ընդ իրեարս, արուեստական սիրով մերով խնու և գողիւր բնականին, և սպաւ լսել զմահ ՚ի հեռաստանէ և տեսնել զուր հօր արուս և ան գաւակի՝ մինչ իսպառ, ծանրանայ արդար և խճի ժոպոյ՝ որոց իմացին քան թէ զինչ բնութիւն իցէ :

Արք միանգամ ընթերցան զՅԶ, և զՅԵ՝ թիւս լրագրի այսորիկ՝ քաջ իմիտ առնն յուսամբ, զերկրորդումն խնդրոյ և թտեան ձանաց հասարակութեան մերոյ առ սրբակ բն և սղաւոր աւագիւրեց մեր, զառաջին մաղ յառաջ ուղղեալ զուրով զէպ առ հանգուցեալ Առաջնորդն նոր ջուղոյ (1) թէ պէտ քեաթաթախ աչք ուսու մնասիրին Անկախութե չարաց քէթ ընդ ազոս տեսանել զճշարտութիւն աւելի քան զ72, ստորագրողացն :

Արքակրօն Աւագիւրեց մեր զմի միայն որդի ունեւով՝ և զառամեալ մայր ուներ և հերու իսկ՝ բաւական իւր և նոցա իրօք հանդիւրձեր ելանել սասի, և այլ վիճակք ես յաչքն չգային սակայն և այնպէս հասարակութիւն մեր աղաչեաց զիս (2), զոտու մեթիւն ծնողին՝ մատաղութիւն մի ու ճարին, սէր հայրենեաց և կարօտութիւն բարեկամաց պատերազմ բացին ՚ի միտս նորս :

Արքիւր ք յուէտ՝ քան թէ կրիւք չափեաց նա խնդիր մեր յաւես ընտրեաց զողգն քան զծնող, սիրեաց զմորմուրդն՝ քան զմիտմին որդին, մնաց այլ ոչ զանց սու ու թեամբն զնոցանէ, որպէս զբութիւն նորս առ պարտն եկեղեցական մեր յայտնի յուցանէ, ոչ անտես արար զուսմանէ որդոյն, իբրև քահանայ՝ ընկալաւ զին զիւր մեր, և իբր և քահանայ խնդրեաց ՚ի մէջ հոգ տանել ծերունի սօրն և միտմին զաւակին, այլ մեք ամեննին ան փայթ եղաք զվիակ խնդրով նորուն, և այս՝ կամ այս քան եղև մեր տիրուէր փոխարինութիւն նմա :

Արք 8 ամիւք անցին ՚ի վերայ, աչք հալեցան ՚ի ճանապարհ ակննեւոյն մինչ ՚ի 28 անցեալ ամսոյ սուաւ թուրթ մի ՚ի ձեռս նորս՝ յանուն Ապրն, Ա, Աեր ՚ի 28 անցեալ ամսոյ սուաւ թուրթ մի ՚ի ձեռս նորս՝ յանուն Ապրն, Ա, Աեր և նանեան (Ժամ Իւրն) գոչեաց զիս ՚ի վերուստ անտի զաւ և բանաւ զսն, և նա զըստիւր յարարս իւր՝ առաչեաց զիս ինքնին բանաւ, երաց զժրար թղթոյն, և աւա գրել իմն իմէջ զբնն՝ որ ունէր հակիրճ համառօտ օրինակ զայս :

Արք ինքն տեսան Յովհաննէ Խաչկապ որդի Արարպետն մուսա ՚ի ջուղայ Իհասակի տան ուղիս ամաց, և թաղեցաւ մեծաւ յուղար կաւորութեամբ իսուրբ Առասաւարայ յեկեղեցւոյն՝ փոքր մե յոանի՝ իւրն քան չտես :

(1, 2) անս յազգաբիրիս մեք՝ տպեալ յամի տեառն 1863, երես 44. և 50 :

նում Արև աղալի յաղօթս առ ԱՃ՝ վասն զիս զչարոգաց դարձ
և զղջում՝ մտղթեմ, վասն նոցին հոգւոյ փրկութիւն . և իմն
անձին սգառութե ի նոցուհոյ անախ թշնամութեց :

Իս ողորմութե անառն եմ՝ որպէս էի առաջ, թեքեա
առաւել քան զառաջին զգլուխս անցաւ, յամենայնէ, սակայն
ոչ մնացին ամենայն ինչ՝ իբրութիւն իւրեանց՝ որ չափ այլ այլե
ցան և վայր ի վեր շրջեցան . և զորմեք շինեցաք՝ այլք կործա
նեցին . չմնաց և վասն Աթոռոյն և ջուղայ դարդիւնս՝ զոր քաղէր
յիմն ժամանակէն, բայց մի թէ այսօրիկ առանց մատին
Աստուծոյ՝ իտրիտուր . և այս թեքեա հատուցումն նոցա՝ սք
փախանակ բարեաց՝ հատուցին ինձ չար . և ստեղծութիւն
իտեղի սիրոր յառաւելագուհե քան զայս՝ փրկեսցէ անք առ
յապայն, վասն զի զորես անօտեմ և զղամ՝ իբրեւական նախան
ձու ոմանց կրծնակցաց մերոց՝ իջրւղայ՝ և ի կառավարութեանէ

Չարմեք արգարե զի յիօթն ամաց հետե ընկնակցութեան սոցա իմիտին .
այս առաջին պատահեցաւ՝ զի երաց զգիր նորա, զարմեք և ևս, զի ի յաջորդ առաքն
կեւ բակի յորում զպաշտնն կատարէին, պատահեցաւ 49, երրորդ զլուխ Մար
զարեու թեան Աստուծոյ, ուստի նշանաւոր իմն եղանակաւ հնչեցաւ իրելիս, և
հարաւ իսկ ի սիրտս մեր :

«Ի՞նչու ինձ դոտա, զի ես ան դուակ և այրիէի, պանդուխտ և արգելական»
Իթէ ունին որ լուաւ զայս, մտք՝ ըմբռնեաց՝ կամք՝ որ ընարեաց, և սերտ՝ որ զպոց
ուրեմն նշանաւորայն քան զայս՝ ոչ ինչ համարի :

Իթէ այժմ սրբակրօն և սքառ որ Աւարեքեց մեր արտում իցե մինչ ՚ի հոգի, ո՞ր
ծնող ոչ իցե այնպէս ինձնանդեզս, կորոյս նա զմեծին որդին իւր՝ այլ վասն ժող
մբողան սոգի իւրոյ . և ով թեքեա ինչ համարեացի զեւրն,

Ի նա այժմ իմիջ «ան յի շատակաց» ըստ մարմնոյ, բայց եթէ կայ արիւն ի մեզ
երախտագիտութեան կամ զեթ լոկ մարդավարութեան իմն, նախ զԱստուած սերուն
պիտի ՚իբարձունս աղաչեմք զի առաքեսցէ առնա զոգի մտիթարութեան իւրոյ, և
ապա յատուկ յիշատակաց արժանի համարելով զեւրն՝ կառուցանել պատահարես
դուողական արձան իմն սոգովին որբեացեալ որ ՚ի կորոյս ծնողին . և այնու
օրինակաւ՝ որ սոգ արացե յետագայից թէ սրբակրօն անք Զափանեա խաչկան
կորոյս կարտով զկարագետ որդին իւր՝ առ ՚իսէր ժողովրդեան իւրոյ, բայց ընկա
լաւ զոգի մի սղջոյն իւր ժամանգութեան ժողովուրդ սեպհական, (1) (Իբն աբասէր
Լեւոֆէր յամի Բեհաս 1850, Բե-58, Երեւ 458 ;)

1 Երանի թէ բանայցեր Մեքորդ Գր թաղիկեան բանաստեան աչքիւր իտեանեւ
իձառադրել և ՚իբրելիւր ողլալ կրկնօրեն զնարդնեսոս ելելիլ . թէ որ յաւերժա՝
կան արձանօք պահելալ զտեսութեան իւր . և թէ ո՞ր եղեալ շահումն ողլոյն սոգին
մինչ յաիշատակամբ անմարդասեր կրօն ակցաց զբիցաւ և որք շահուցն, ելին
ան ցին իմեռլ, որք շահուցէին զԶովսեփ ցորենարաշին ՚ի մատնիկ սովան . և
որք յաջորդեցին յան ծանօթս և յանիմացս ամենից զբեցան, իցե արգեօք այսու
ցաւեցողք յանձն և ՚ի հոգի ընդ դեմ չարեանցինձ վճարելոց ցայս վայրիկ ... ոչ :

վանաց անտի՝ պարտի դաւերումն թեմից հնդկաստանի
ցհինն, որոյ և թեւալագիր լինի ԱՃ՝ ապշեցուցանելով զմիտս
ամենեցուն : 1

Պարձուցանեմ անդրէն զէմք բունիս վերստին իբեղ . թէ
ժանեայ զբեղեզոգի . քո ոյր վասն սիրեցի և սիրեմ, յուսարով
թէ թեւ զոպիստիս ոչ թուուցէ զբեղ հողմով ամբարտանութե՝
(Դորո, հասարած) այլ առաւել քան զառաւելին ըստ աւուրց ա
ւուրց վերացուցէ զբեղ յարժանիս ըստ անուանդ՝ որպէս զի
ըստ անուակցին քուձ՝ հեղինակին քաջի՝ գործովք և իսկ դո
վէրի հանդիսացիս առաջի Աստուծոյ և մարդկան, մանուաւուր

1 Աղոնիք աղանդաւորաց իձնդիկս եթէ յընթացս ծառայութեան յամր իսկն ներ
գործէր՝ այժմ ընթանայ երբե զհուր ընդ յիդն չոր, եթէ յաճանեցան կոսուան
տոնի իտեմ պրանց աղօթատանց ծառային չտեսաւ յուսեքե տակուին յայտնի ապս
տամու թեւն, որ չափ այժմէն սկիզբն առեալ լի զի ամանք իտեքսս իձանգուն
քաղաքի կընախնաք աղանդն ընդ զբեցին, և մնացելոց պաշտուան լի յղացեալ
նովին խորհրով, ուր Բաշանայն երբե հանդիսատես՝ հաղե զիւրն հոգայ զհոգ :

Թող թեմակալ Առաջնորդն ջուղայ վանաց (Գրեթեալ ի նախորդեալ Բաշեռ
Բաշեռ) այնպէս զիտացէ . թէ յառաջնորդարանն անտի զբար զբամանն իձնդկա
հայո՝ պաշտանե իբեղիդեցին և զատիձանիւր յասնին . «Թեքեա սոգոտս նիցիմք մեք
յոմանց, որպէս թէ ոչ փութամք անձամբ անձին յայց առնել վեճակի մերում
և հողալ զօգուան սպաղայն, ասել ինդրել և յորդրանսօք աղանդ կարեմք
յոյս օրինակ ինդիրս, այլ իշխել և հրամայել ՚ի վերայ ազատ կամաց ոչ բնաւ .
(Տեւ, ՚ի 1869, Մարտի 12, Բաշեռ Գրեթեալ Բաշեռ Գրեթեալ Գրեթեալ Գրեթեալ) :

Ա՞յն սոգման յիմարութեանս որ ոչ միայն զԲերխտոտս զօր կարողութեան եկի
դեւոյն իբեղ և հանե՞լ այլ և ջրէ զսոգմանս կանոնաց առաքելական ստոցեալ Երեց
ժողովոց սրբոց, ուր հատասեցաւ Եղիսիպտոս մին յերկոց տարու մեծամբ շրջել
յայցելութեան թեմից իշխութեան եկեղեցոյ, կամ ունեցեց արկնօք իտեքս
բոց օրեան . զորմէ զբեալէ Արձնեմեր, եթէ ոչ զիբեհանն, որով Առաքեալք
փութալ զօրծէ նաճատակին, իբեց զբեղեղն յանձանց աստեալ, եթէ անգամ
քաղեմէին ընդդէմ անհաւատից, այնքան պարզէ ինդիրս, մինչ ոչ կարտի
վիսթութեան սուր զբոց :

Արդ յայտնի յանդիմանութեամբս կամ է առլ տեղիկիւր բարձրագոյն աստին
սրբոյ Իշխմանի զիբուանս և զկառավարութեան վանաց ջուղայ, նա և զհան
զամանս եկեղեցոյ իձնդիկս զի եթէ ոչ պիտոյ եկաւ որութեան Առաջնորդն իձնդիկս,
զի պիտոյ սուս բացահանու մն Առաջն որդաց իթեմիթլուցայ կամ իտեքսնայ իտե
վեճեաց շայց, յորժամ նոյն ինքն վեճակուալ կամ իտեքսնայ իտեքսնայ իտե
կեցեաց քուէ իբեցիկ ամաց մի նուազ կանդակաւ զբեղ և համոզել զժողովուրդն իձսս
ատուութեան և իմաստուն հաւատս կեցից, ոչ ասել ոչ աղաչել և ոչ իսկ պիտոյ
անձնական նիղութեան, զորս և եթ զբով վճարել հնաթէ, թեքեա սովեմք մտաուկա
բարութեամբ մտացն իձայ ժողովուրդն, զորքամի ՚ի թիկանց հասարակութեան՝ առ
ամն ոչ պահատ քան զմի հազար թուամանս ծախս Առաջնորդարանին, իտեղի
այսմիկ հրեական կարկատանաց, Արձեւոյն վայրէջանայր յասել, թէ ես մինչ զստունն
իմ՝ այսինքն վանքս և զհաճանայս մարձուոր անկաւական իւրաւօրեկ, զի արդ
հեռուանն դուական, թոյլ հերիքացի ինձ դանտն և զզուք Աստիձանիս, որով և
ինձ կեցութեան փառօք իկառա :

եկեղեցւոյ՝ իզործատան ան քակ զինքն տքնի : Թող զանպատու թիւ ան Հատոյց վեադարձին յինքն՝ փոխնակագրոյն գրամոյնովաւ (1) :

(1), Աստուծոյ զանգիւն իրաւունք պատահարին, մին՝ տայ անձամբայնութեան պաշտօնատարացն, մին՝ թէ մինչ զհոնդակ նուիրակութեան Արարչամուսուրբայեան տեսեալ ոչ ինչորով ազգայնոյ, այլ և եթ շինութեան նոր իմն Առաջնորդարանի, (որ Առաջնորդարանն և գեղեցիկաշէն խառն վարդապետաց զհոնքն Բաղար) չկառնէր նպատակով, մինչ խոտացեալ նուիրակին տալ պահել Աւանդատան աստ՝ ի վաշխակիր մուրհակի տըրութեան զհանգանակեալ տուրոհակատանի, որ ի վախճանի ջնջեալ զբաշխ իբր շահաբեր դեօզ մի գնել կամ, ցեալ վասն վասնոց, և սովորն քարշեալ տարեալ գրքան ի ջնջոյց :

Իսկ միս մին՝ յորժամ Ա. վարդապետ հանդերձէր ելանել աստի իջուղայ յա հրահանգելոյ կտաւարութեան գնա իբրուք կտաւարութեան ջնջոյց վանաց և ի ճակաց կողման, ի ներկայութեան մեր և տէր Ռեթեան Գաւիթ քահանային որ լրացուցեալ զթեմական պաշտօն իւր ուղեկցէր ընդ վարդապետն ի հայրենի ահաւոր երկմամբ յաւել և զայս մին զի եթ զինքն ժամանակն վարդապետի յԱթուռն ոչ ժողովեցն զգրագիր վանացն և եկեղեցի գեր վերտաւութեամբ նորին՝ շունք բանալ, ազոցուցանելով նմա զվանսն ցարդ տեղի ունեցեալ ի կողմանս երկաւորի գրչաւ նորին, որն որ Առաջնորդք վանացն ձեռնադրեցին և ձեռնադրեն թարց խորին ուշաշարութեան ներքնայն իմաստից :

Եւ ոչ թէ եղեալ սոքին լոկ բանիւ, այլ անդտին կառավարութիւն իշաւզի բարեկամութեան գրեալ և յայտնեալ արճույն, որպէս զի զլուսալոյն յԱրարչամ վարդապետն՝ հաւատացն իբրև բան իւրոյ ինքեան և ջանս դեպէ՝ ի վերայ գործակցութեամբ նորին վարդապետի՝ ի նուր զամենայն :

Ապաքնն եթէ այս և եթէ այն՝ մեք զՄարգարէին ինկիմք զեսօք, զի եթէ տէր ոչ շինէ դուռն՝ ի նանիր վաստակին շինողք նորա, և և զոր անն զնել կամեցեալ զգեղջն՝ հարկադրեմ ասել զեղեցիկ յանդիւսութեամբ, թէ զի սիրտոյ կալուածք վանաց՝ յոր ժամ զընեցեալուն պաշտպանել չկարէ, վասն Մշաղբիւր գեղջ թօտեցեալեմք կանխաւ, ասեմք այժմէն զկորստենէ հոյակապ ասնէ Բամախանց՝ առ երկն վանացն, իբրև տուրանք իմն փնտու առ Աղայ Զօտն Սիշանցի բանաւորն զկորստենէ Աթ Բալան, (ի վերջոյ Յարու Բիւն Վարդապետի ասոյցեալ) հոյակապ փառանի, անուամբ միայն 150 թուամանով վաճառեալն ի հանդուցեալ Մ. Չօրաք, ասեմք զարձեալ զԱղամալխանց աղբոյ վաճառեալն ի սուրենեան Յ. Եպիսկոպոս, 150 թուամանով առ հանգուցեալ Պարան, Ե. Գ. Գասպարն, յիշեմք և զնորոյ վաճառեալն տուն Եսայան, Թուրմի, որ ընդ հիւսիսով անկանի ի կողմ վանաց իսկ, առ Անդրկացի օմն 240 թուամանով, ի վերայ սորին ասն թէ որքան անձ նախն և նիւ թուական աշխատանս կրեալ ունիմք՝ արդարապէս Աստուծ միայն զիտէ, ոչ միայն անձամբ իբրարուան գնալով ինչորեւմ ի ճակիսիմ մէ՛ այլոյ Եսայայ թուրմիկէ զայն ասն յընձայնումն վանաց. (վասն ի ինչէր զհոնքն վանաց ի Բերեթոս ուրաջ անձանց բնակչացն) այլ և աստէն երրակի վաճառեալն հաստատութեամբ բաշխ ազրոյն, Հայերեն, Անգլիերեն (Տէրափոս օրինոյ ի նոյն Երուսաղէմ) և Պարսերեն :

Եւ ոչ այսչափ մի այն՝ այլ և 200, տեղոյս ուրիմք արդիւնաւորեալ զնոյն Այրայն վասն այսմիկ ինչորոյ. որպէս շնորհիւ տեսան կենդանի զլով կարէ գատացելոցս միայն, բայց ի վերայ այսր ամենայն թող ներեցէ մեզ որբաղանս ի հարցս, թէ որ երաւամբ և օրինօք վաճառեալ զայն տուն, մինչ եթէ բաղխեցն զգրուան օրինաց թէ Քրիստոնէից և թէ հեթանոսաց, արդեւուն զվաճառումն նուիրանաց յանուն Տեառն յեկեղեցիս, (վասն ի) թող զկրօնական վնասն դատնովաւ՝ որն որ յայս ծանուցեալ լինելոցէ, որպէս որոյ աղաւնուց կատարուան մեք իբրև նախատես՝ զուշակեմք՝ առ տեղեալս :

Ղաթուարաւ պատահի պարզ խնդիր իմն յատենի սուրբ սրչափ զմերն յատենի Ս. Առաջնորդի ընդդէմ՝ սանդարմատ կան գործոց տեսրց Գիւննէսիսի և Արիստակոսի երբեմնական գործոյ վիճակաւորաց քաղաքիս իմն ընդդէմ, (ոչ գիտե՞մ երեւոթան ի յաւելն ընտա սեր ի ամ քահանայ) մին սանդի ի ի կողմ գրութի գրչաւ իւրով՝ և մին վաւերացուցիչ կեղծեացն, յորժամ ոչ միայն բողոքագրութեամբ առ Արհին՝ այլ և վկայականօք արժանահաւատ անձանց ոմանց մեք զնիկից աստի հաստատեալ :

Եւ ոչ այսչափ միայն՝ այլ և ականատես վկայիւք յատենի անդ, և յատուկ խոտաւանեալ բանիւ միայն տէր Արիստակոսի ընդ արհւոյն (Սախա ասալ ասն զճանախաւ՝ որոյ սկզբանա ծագեալ յանդապ ըբեոյ-Բեռնէն աստի) թէ արար զայն զիր տէր Գիւննէսիս որ ի յիշեր իւրեան՝ ստիպեաց զինքն վկայագրել. բայց ի վերայ այսր ամնայն ի տակաւին Արհւոյն իրաւունք դատաստանի է՝ գրել մեզ այսր ի վերայ երկիցս կեղծ մեղալականաց նորին, « խնդրեմ թողուս այս բողոքն » : 1

1. Աստուծոյ ինչորեմ տէր (Գիւննէսի հրահանգեալ) Եթէ պահեալ ի յաւելն իւր և միով մեքեալ ի ինչորոյն, ստիպէ մտանալ ինձ զանբու չարս չարագործին, սա կայն ոչ ինչորեմ թէ որ երաւամբ կամ որոյ օրինօք մտանալ հրամայեմ, շատ լաւ մտանալք, բայց մի՛ թէ զսպիւք ան ջնջելի յաւտնիւ յեկեղեցու ըստնի՛ ընաւ ոչ, ոչ ապաքն հարկ լինէր մտածել և զայսմին թէ անգարտ առնս այս ի ձեռն խարդախեալ զորոյն որպէս թէ 20 ամօք տուալ առ օմն ի ջնջոյց զրեալ ինչ ընդդէմ պատուոյ ժողովորեան կալկաթոյ, մինչ նոյն հեղինակն առ որ ասի գեալ զայն զիր, ի մերում ասունի 500 թուաման տուգանօք զպատիւ իւր երաշխաւորեալ, զի եթէ իցեայնայնի ինչ՝ և թէ տուեալ իցեր նոցա զիր օրինակել և վկայագրել :

Եւ թէ վասն այսմիկ կեղծի ի ձեռն ոմանց կառավարաց զԱւալ երկուական (Գորգ) զալիւրան յեկեղեցու իբրեւ ձեռն անարգանք, մտտեալ իրատաստան և ի ճակս քաղաքական օրինաց, զարագան պատիւ եկեղեցու և սորա ի յարգիր այլ և այլ լեղրուց աստ և անդ ի ճակաւորս վատասեալ, յընթացս դատաստանի, բարոյական և անգործութեան կրեալ հողոյն ասն ջնջալ տանջեալ ասանապեալ, և գոյս ամենայն նիւթական փնտս ի ձեռն անմեղութեան կրեալ, մինչ զինի յաղթանակին իրաւունք իւր և բողոք սրտի ի հաւատով յատեն մեր տուեալ, որպէս առ ճշմարիտ տեսչի ըստ օրինաց և մեր քննեալ զամեն իրաւունս սորա արդարացի գտեալ. արդ եթէ ոչ կանխական Աղուեսա զբողոքեմ ի ճակատու՝ կամ կարգ ընկեց պատժօք իրատեսցուք զայսր գործն զանէ եօթնեկաւ միով առանց փելլանի տացուք զսա կանգնել յարտաքոյ դրան եկեղեցու յուրողութիւն և իրողութիւն նմանեացն, յորժամ միով և եթ հրայանեմք զանիրաւեցիլոյն մտանալ զան մտանալի փնտս իւր՝ յատուել քաղաքութիւն աներկիւ դաժաց :

Ասացաւ վաղ թէ Արհւոյն ի մացեալ զարդարութիւն բողոքոյս, յորժամ ոչ միայն վկայագրովք յարժանահաւատ անձանց ոմանց տեղոյս և միով մանրաման աներկապարութեամբ, կամ վկայիւք ականատեսից՝ որոց մին տէր Ռեթեան Գաւիթ միաբան Բասան որ յայնժամ դատակիցէր աստ ընդ նոսա, և մին Պարոն Ա. Կահապետն (Ժամիւր) որք ի սպասուս սրբոյն յայտնեալ զամենայն, այլ և Ա. վարդապետն ի կրկն վանաց աստ որնեալ միայն միով և յայտնալ անդ յատենի իւրում :

Աբրահամ վարդապետ որում զբաղում նպատու ցուցաք՝
 թէ առանձին և թէ պաշտօնական, կարծեաք թէ յետ շրջելոյն
 իհնդկաստան և խելահաս լինելոյն գամնից՝ իվերադառնալն
 աստի ունելոց էր շինարար արդիւն մի ի ժողով ուրդս և ի թեմս
 հնդկաստանի՝ որպէս և վանաց յիսկ օրուտ ծաւալել, բայց
 դտաք և ոչինչ՝ զայս մանէ և զառ իբաղմաց քարոզել և ուղղել
 բաւէր սրբազան Մարկոն մեր զոր հանդերձեալ էր ելանել՝ և
 զկայ է առ, որն որ վերհափառ Վաթուղիսիոն կաղմնակի զմեզ
 յանյիշաչարութի համոզեալ՝ թէ առեալ հրահանգս յԱռաջ
 նորդն ջուղայ վանաց՝ առ բարեոք գնացս, մանաւանդ ընդ
 մեզ անիրաւեցեոյ ցայս վայր՝ զորոյ զառհաւատչեան մինչ
 ցայս օր ոչ տեսեալ՝ և թէ ոչ գնեցահին : 1

Եւ մի՞ թէ այոքիկ կամ կեղծաւոր մեղայտիան չարասիրին ընդ ինդրուածով
 Արհւոյն թէ մուսայիզ զոր կրեցինն՝ անդ ի ժամանակի իւրում, ոչ, այլ յետ իբրև
 Չամաց յանդիմանական գրութեանցս և բողոքելոյս առ վեհափառ Վաթուղիսիոն,
 և աղբամբ անտի նորուն, զորս յանձն առեալ սիրով հարցանեմ զայս միայն, թէ
 զկրօնք իմ աստէն ոչ բողոքեալ և ձեր իլրոյ միայն իմացեալ զպատահարս, ուր մնաց
 դձերն նախանձ օրինաց իբատել զբասն՝ ոչ վասն իմոյ (որոյ վասն ամէնայն ինչ
 հարաբէալ) այլ վասն եկեղեցւոյ, վասն արդարութեան և սակս անարատ զպաշտօն ձեր,
 պահելոյ : Եւ թէ աղաչեմք լսել թէ ըստ օրինաց և կանոնի եկեղեցւոյ՝ որ քրէս
 կան կամ ներելի մեղք թողու թարց սահմանեալ ապա շնարութեան, ո՞վ անարգար
 դատաստանիս՝ յորում ոչ յիշե, զի եթէ մեք մերով արդարութեամբ և հզոր իբաւամբ
 ընդդէմ խարտախ զործոց նոցին (որոյ երկնիդէ ամապարեցան ինչու աստի) բողոքեաք
 յաստան օրինաց քաղաքիս, որ իշտ դրոսիս կամ աքսոր պահակեր ինչոցանէ, կամ
 պատիւ եկեղեցւոյ մերում՝ ուր հասանէր, զայց ամենից ապացուցութիւն առեալ
 իրանջանարանի իմում և յերաշխաւորութեան տպեցման ապաւնեոյ՝ զայս միայն
 իբրև կնիք իրաւանց եղեալ առաջի տեսմ :

Առ Աթուռով գատաստանին Աստուծոյ ճրգիտի երեսով ինձ յանդիման եկեղեցւոյ,
 ով կաւարաութիւն զու վանաց ջուղայ, երբ հաւատարիմը Սիոն պոռնիկացար կող
 տէնօք անզգամաց և ան ծանօթից արդարութեան Աստուծոյ՝ և պարտուց մարդկու
 թեան, յորժամ գերիտասարգութիւն իմոյ աշխատանօք արարեր ծեր, և զձերու
 թիւն աշտմոյս, զրեցեր առ ոչ ինչ :

(1) , թէ կողմ նակի և թէ ուղղակի գրութեամբ նա և թէ միջնորդօք հասու
 ցեալ յանանձս Արհւոյն, թէ քահանայք իւր ի իլիճակի տեղոյս (Երևան աստի) ին
 գրգոսմօք անքի բնիկեաց) անարգարք մարին ընդիս՝ և ոչ պատուով զոր ուսու
 ցանէ Ածայինն օրէնք, որն որ յայտնի ան պատուութեամբ ինձ յեկեղեցւոյ նշմարէ,
 որ վասն և մեր յիրաւացիս օրտոտեալ եթէ ասա զրդիւն ինչ հաշակ ոչ յարուցա
 նեմք՝ անդրէն լուութեամբ զինքն յանդիմանեմք հրապուա առ իգիտել, թէ
 որչափ հպատակեմք օրինաց՝ այնչափ և դիմարիւր օրինադանից, քանզի լսելով
 և անտարբեր մնալ ոչնչ ոչ այլ ինչ մակարերէ, եթէ ոչ և մասն իւրոյ ընդ նստին,
 նա ի թէ ոչ այսպէս՝ հարկիւ պաշտպանելով զօրէնս և զիրաւունս եկեղեցւոյ՝ նրապէր
 զանուշակն՝ յու զլուծիւն :

Յիշեցաւ իվեր անդր թէ ուղարկեալեմ քեզ զօրինակ
 մին իբրիստոնէակնութիւն, բայց չասացաւ թէ կցեալ ընդ նմին
 ևս հատորք Յնա և Յ հատորք “Հայերի” տեսարակս յանուն և
 վասն Ս, Առաջնորդին ջուղայ իբրև շնչին ընծայ, զոր յու
 սամ ստացեալ արացես ըստ բաղձանացս, չասի թէ և այս ան
 խորհուրդ՝ մնացէ մինչ տեսից զկատարածն թերեւս շարժեալ
 նովիմք արհւոյն ի գութ երկնամ՝ ըստ կոչմանն՝ “Հայր
 սուրբ” դիցէ յառաջի սողոտանողացն զիս յասել, և համ որպէս
 յամենայն գնացս և պատիւս հեղինակի սորին նախանձարեկ
 եղեալ՝ նախանձաւոր լերձօք և յայսմ, արանքք դոնէ
 զկիտոյ չափոյն :

Զէ թի թե իմն իվերմ գաւառի՝ ուր իդրելն ինչ քրտամբք
 երեսայ և ձեռաց տամկանայ թուղթ, շէ դիւրին հարուստ
 տմնի ուրուք անառողջ քնու թք և անզոր աչօք գրել շարադրել
 զգիրս՝ որոյ և յանդիման բանից ունել և զվկայութիւն ի սուրբ
 գրոց, և ոչ իսկ հեշտին յարուցումն տարանի՝ և զործադրութի
 նորին միայնաձեռն և առանց օգնականութի ումք, և հա
 այստքիկ են՝ որոց վերայ մի առ մի խորհրդածելն տայ իմանալ
 և զոր հաղլու ուրեմն նկատելի բանադիտաց :

Ասիցեն թերեւս լսողք՝ թէ էնա գոյիւ հարուստ՝ և ամ
 ինչ կարեւոր իձն ուն դրամոյ և այլն, շատ իրաւ և զոր ասէն՝
 որն որ դրամոյ է գործ, բայց էլին և են այլք բազումք նման
 ունակ զոյից տէր՝ սակայն ոչ ոք արար կամ առնէ գնմանն յօգուտ

Իբաւ ունք բարձրաձայն բողոքոյս յաստան հոգեւոր կառաւարութեանց է իմա
 նալ՝ թէ հարուստ ամեայ քահանայ ոք որ ունիցի զտիրոս մրցանակ անտիրուր և
 արի պաշտաման յեկեղեցին, իմա Ծաղկեայ ֆելան, Աւագիւրիկան Գորդ, Գաւա
 դան Իշխանութեան իբեմբաստոյութիւնն, Հայրապետանորճ Սաւլ, նա և Շքանչան
 յօգոտափառ Վայսերէն Առուաց, վայելէ նմա յեկեղեցւոյ իստարագունից կրել զնա
 ետտիս, որոց իբաղմաց զմին օրինակի աղաքաւ ցուցանեմք զմեծի հինգ շարաթու
 պատահարս յայսմ ամի՝ քարոզ պատուիրանաւ, որոյ յրեկեղեցւոյ ամապարեալ
 զատարաբէլ Բահանտիլն՝ ինախատիւն մեր, ոչ խրատեմ. Տճացուցին ինայեալ՝
 և ոչ մերում ծերութեան, և ոչ իսկ ներկայ գտեալ թանկանդիւն Գևորգայ Եղն
 կացւոյ՝ իբրատել զնա, տես Արշա՝ Արար “Լրագիր թիւ 859” :

Արդ իբաց պահեալ զայս ամենայն Բոր Եպիսկոպոսական իրաւունք, խօսեմք
 զկանոնաց եկեղեցւոյ, ուր ասն “Ի Բահանտիլն նախաքահ համարեցի” որ իցէ ձեռնադ
 բեալ յառաջագոյն, տես կանոն Երրորիս • 11 • յօդուած ի ժողովն զիմայ :

Արդ եթէ գատանալն ուղղիլ՝ էր սպա երկկան վառեակք իմոյ խրոխտան և
 եթէ վերայ ասացեալ պատուա մրցանակքն ըստ օրինի և պատշաճաւոր ընդ Քր յաշտ
 ոմանց և Արհւոյն խոտելի, և եթէ իրօք անգոտնելի՝ հճմ՝ ոչ յեկեղեցւոյ իբաց
 բառնալի, վասն ոչ խաբելոյ նօքօք գնիթակայս՝ և պատուախաւ կրօնի գանձելոյ
 զգանձս, նա եթէ զիրաւատութիւնն ոչ հիմնական թող զարձեալ առ իս շողացել
 թերաքամ սուրն բանադրանաց, ի կարճել զլեղու և չըբրիւ իրաւստ :

ազգին և թէ՛ ուստի՝ հարստութիւնք ի նա՝ եթէ ոչ ՚ի չափաւոր և ի գուսպ կենցաղաւարութեանց, ընդդէմ՝ նոցին՝ որք զժամուցս իւրեանց չափեցին և չափեն շուայտութիւնք, արբեցութիւնք, և պէտ պէտ անառակութիւնք, ետեմ՝ ես, (Տառաճ Տառաճ՝ Երէբ Երէբ Երէբ) , շատացի աստանօր հարցն քննչական ՚ի վկայութիւնս՝ թէ յոր խօրչս ծովու սք գրոց կան գետեղեալ, վերջապէս եթէ եղանակ գործառութիւնք ըստ բանիւ ասացելոյն հեշտանայր՝ կատար Ազատ զազին ևս փոխադրէր ՚ի գլուխն իբրև իրական պտակ կայսեր ։

Օրերը որք հատոր քրիստոնէականութեան՝ երկպառակի դրութիւնք քան զառաջնոյն . որոյ ընդարձակեալ աս ու լիսք են պատմականք և ուրեք ուրեք յանդիմանականք, ոչ յերկուրեալ ՚ի մտացածին հեղինակութեց բայց և բանից՝ այլ յանջրե լի վկայութեանց, Աճաքերուք տախտակացն օրինաց, ընդդէմ՝ բռնի սորոսկերոց յերկեղեցիս և յաղզս . որն որ մինչ ցայսօր իմպպէտ տխարք զօրէն ցեղակապ եղան կալաւոյ՝ չունեցան պատեհ որոճելոյ դիւթ և զբացատրութիւնս իմաստիցն, որով և երկեղեցին ազաւագեալ պէտս ունի նորոյ տիեզերական ժողովոյ՝ յուզողութիւն ամենից (յորոյ ճին անիտիւր յեւանդարտութիւնս յեկեղեցիս) այն դէմք արգի բանից իմաց անտի՝ թեր ևս ըստ ոմանց ներհակ ցարդ վարեալ կանոնաց եկեղեցւոյ՝ սակայն մինչ հետամուտն լինիցին Զիշտ բննորութեամբ նկարագրական և խորհրդական բացատրութեց, համանգամայն գտանին անտերիւր և անտխեղծ . քանզի մեկնութիւնք գրոց և բանից վարդապետութեց՝ չէ միայն յ՚ջողեալ ազգի մերում՝ այլ գոյզիր համօրէն Ազգաց հաւատացելոց ՚ի շայր՝ յԱրդի, և ՚ի շոգին սուրբ, բայց առ տպագրութիւն սորին իմրճաւորս՝ չկարեմ երաշխաւորել, որ չափ ազատարեալ այժմէն ի նսամա Աստուծոյ և յաջողման նորին, յորժամ ինքն շոգի սուրբ . նպատարօր ՚իսա լինիցի ։

Տարբեր իմն հոգւով և ոճով յանգաւորեալ և զգրքունին «Վիշտք Կժոխոց» . գործ՝ որ շարժե զստան յամօթ և ի փախուստ, որ յերեսաց գործոց սուտ եղբարց՝ կեղծ հովուաց և Առաջ նորոցս վանաց մերոց, և որ հաւատացեալ բարեկամաց իմոց յըն թացս մտանելոյ իմ ընդ լծով քահանայութիւն, ուր ոչ յայլոցն տեսեալ՝ և ոչ յիննն իսկ վճարեալ զոր հարկ Զժմարեա քահանայութիւնք ըստ Աստուծոյ, բայց աստ, որոյ ՚ի յոյս հանելն ինչ շահ, որոյ ապ իրական ցաւ սրտի՝ եթէ ոչ անդրէն հեղի նակին իւրոյ, որ զպատուական ժամանակն շրջանին կենաց ։

յառնուստուն գարնայնոյ՝ ցերեկոյացեալս ժամանակ ձմրայնոյ ծերութիւն՝ կեցեալ մնացեալ յաշտարակի պաշտամանն իբրև հզօր անդիման հարածեալ վանեալ զմարտադիրս ընդդէմ՝ օրինաց ըստ կարելոյն և այսօր անկեալ խոնարհեալ ՚ի դեանամբլմանց խածատի, որ յԱռիւծու պատառի՝ ասի ՚ի հզօրէն յաղթեալ, բայց որ յԱղւետուց տկարէ՝ բարմանայ մարմնք սրտին ։

Յայս վայր զոր գրեցի քեզ հակիրճ և համառօտ՝ ոչ ան խորհուրդ գրեցի և գրեմ, նախ՝ զի ծանիցես զփոփոխական շրջանս յաւիտենիս՝ թէ զոր ինև մատակարարեալ բարիք ՚ի կրօնական գնացս յօգուտ ժողովրդեան և տան ջուղայ՝ հոգիւ յաջողեալ յուսմքէ, և զոր ինձ ՚ի տրիտուր զարձուցեալ ՚ի վանաց անտի ցաւօք՝ ոչ ուսմք արժանացեալ երկրորդ՝ գիտասցես զանկեղծութիւն հոգւոյս՝ թէ սէրն իմ՝ ընդ քեզ չէ կեղծական, ոյր վասն և չափաին առ յասլայն ըստ ոմանց փոփոխիլ և ապ զիս ստրջանս սիրոյ ՚ի քեզ (Ըստ ճակարագրոյն Իճ.) , որն որ այժմէն առ միսիթարութիւն համօրինակ վշտիւք՝ քեզ անտեսիք և ան ծանօթիւք նուիրի հաւատով ։

Իսկ երբորք՝ ունիցիս իձեռն յիշատակ՝ զդուստր բանս ընդդէմ՝ չարախտաւար ժամանակի . թէ էր երբեմն ան արժան ոմն հայնեսաւք ՚ի հնդ ի կո նշաւակ նետից անիրաւութեց բարմաց, արար՝ զոր չար արին ընկերք և նմանիք, (1) տարաւ համբերութիւնք

(1) Փրկեցաք զթեմա Հնգկաստանի հայոց յանդարձ բարև մնոյ ասելոյն առ կառավարութեան վանաց ջուղայ, կարծելով թէ յիշտակն յերանտողիրս նորին վանաց անմահանալ ունէր, չիմանալով թէ ոչ միայն վազ ընդ փոյթ մտա նաւոցեր, այլ և ինտատակ մէր մուծելոց ջուրս նախանձարեկ ՚ի վայելիլ զբարիս, և անդունել զմեզ, տես յարկածադրի մերում երես 102, զկաստամութիւն հան դուցեալ թ, Եպիսկոպոսի առ այս, և յիշեալ զշնորհս յաւա Առաջնորդաց Աթուռոյն, որք միշտ յուսով և արեամբ հնգկաստանի պայծառանան ի վանս ջուղայ ։

Թեմն Սէյրաբարայ անկեան ՚ի բազում մանց հետև, վերանորոգեցաք, ի վրմաս տան Մանդէ, ուր շէր Երկեղեցի և Քահանայ, հաստատեցաք ի ձեռն ակր Գրիգորի մահի Մարտիրոսեան, որ այժմ՝ անպաշտօն և ան միսիթար ընդ գեորդատանաւն էքաղաքի աստ, բայց զինի այսօր ոչ միայն խանդարեալ զթեմա Սէյրաբարայ և Չիւրու տեսնեմ, այլ և զՄանդէուն նմանիլ նոցին զգամ սրաի ցաւօք, որ էր առիթ որ կորցս զթեմն Քարիճիե՝ որ էր ՚ի թիւս վիճակաց ջուղայ վանաց, եթէ ոչ անհոգութիւն կառավարութեան վանաց ջուղայ, որ ՚ի ձեռուս միայն ծայրիւր բեկանուտ գրչին, հովուել պանծայ զբացակայս, այն՝ որ զընտելութիւն իւր գէթ հաւաւարել ըստ արժանոյն ուսեալ բնաւ չէք ։

Արկղբ միով զբերոցս ամ ըստ ամի արովք Պարոն, Յ, Կ, Սարգսի, իտէտս և ի գործ ծածութեան կարաւարաց ի ջուղայ առաքեաք, որն որ կառավարութիւն վանացն

և զհալածանս 'իզլխուորաց . 'իսուա եղբարց և 'իկեղծ բա
րեկամաց , և ոչ երբէք վհատեցաւ 'իկրօնական պարտին .
զոր մէ և քեզ հրահանգէ յօգուա կենաց և 'ի զգուշութիւն
յամենայն , բայց ևայն պէս դու 'իքնթեռնուլդ՝ մի խտան զաշ
խատանս 'իքեզ համարել , որպէս թէ վարկ պարագի 'իմե՛ այլ
կեանց մինչ հասցես ան յասպարէզ հասակի կենաց , ուր եսս
մնամ՝ այժմէն տարտամեալ , զի փորձառութիւն է դաստիարակ
հզօր՝ 'իխառն դպրոցի կենցաղոյս . ուր երիտասարդն աշխատի
յուսով հանգստութե՛ 'ի ժամանակին ծերութե՛ , բայց վայ
այնմ՝ որում զհակադարձն ողջունեսցէ :

Ողջ մնալ քեզ ցանկամ՝ առաքինական երքկամբ և ամե
նայն ազգ բարօրութե՛ , և ես մնամ՝ քոյդ ճշմարտիւ ,

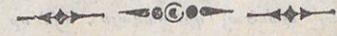
Իկալկաթա 1870 } ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԽԱՉԿԵԱՆ .
Յունիսի 9 } ԽԱՉԿԻՐ ԱԻԱԳ ԲԱՀԱՆԱՅ ՀԱՅՈՑ .

մատակարարէր ըստ հաճոյս . 'ի1856, ամաց հետէ , ևաւաքեաք դուռն 'իժողովրդոց
յանուն և վասն կարօտաւ սրաց շուղայ , որպէս 'իչորից ամաց ժողովեալն 2000,
առաքիք աւանդեայն 'իպահեստին եկեղեցւոյ , պահանջեալ և ստացեալ 'իՊարսն Կ. Յ.
Վրդանէս Էկեղեց պանէ , յետ որոյ հարց . թէ որո՞յ յաջորդ դասադուխ քահանայի
երեալ հոգ շարունակելոյ զայն զինչ 'իմոյ . (հոգիւ գերացեալ ստուարացեալ շինուա
ծովք 'իմով , և դարձեալ ընդիս յատելութիւն) թող նա և զմիւս մին՝ այնէ 300,
թումանս , զոր 'իվերջոյ դպելիք 'իքսակէն 'իմմէ առաքեցաւ առ արլի Եպիսկոպոսն
'իբաժանել աղքատաց . յորմէ 100 թուման ծախեալ 'իշինութեան նորոգ Առաջ
նորդարանին , և 200 թումանն ասի տուեալ 'իպահեստ , իբր աղքատաց սնդկին .
Աստուծոյն յաւիտենականի է յայտ , թէ յապայ ում մնալոց թօշակ անաշխտս :

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ .

Այարասաքնակն Դիողինէս մինչ ըմբռնեալ 'իՔերոնիական
պատերազմին աճաւ առ փիլիպպոս հայրն Աղէքսանդրու , հար
ցաւ 'իմմանէ՛ թէ ո՞վ ես դու , ասաց՝ լրտեսեմ՝ քոյոյ ազահու
թե՛ , զարմացեալ փիլիպպոսի ընդ ան վեհեր բանս նորա՝ արձա
կեաց զնա պատուով :

Օ՛հնչ պաշտօն է լրտեսին՝ եթէ ոչ յայտնել հրապարա
կեղ զգաղանիս այլոց , եթէ լաւ՝ գովեստիւ , այլ եթէ վատ՝
պարսաւանօք , որ ունիցի ականճս լսելոյ՝ թնդ լուիցէ . . .

Վրիպակս ոպագրութեանն Դեբեի լիօն , վասն անճառօք գրաւարաց , զի որում
աբգբգեհ , արիւտիս սղալին : Իբն էլ ստուղի . 'ի 25 որդի ունիպոսհայտնն իրեզի
տե՛ վհապայտին :

« Ազգային գրադարան

NL0249517

